

ТКАЦЬКІ ВИРОБИ У СІМЕЙНІЙ ОБРЯДОВІСТІ НАСЕЛЕННЯ БУДЖАКА

У статті розглядаються практики використання ткацьких виробів (перш за все рушників) у сімейній обрядовості українців, молдован, гагаузів та болгар Буджака. Акцентується увага на функції ткацьких виробів та їх семантиці.

Ключові слова: Буджак, українці, молдовани, гагаузи, болгари, рушник, ткацькі вироби.

Ткацькі вироби – невід’ємний атрибут матеріальної культури народу. Вони присутні у всіх важливих для життєвого циклу людини обрядах. Як атрибути, вони несуть певне сакральне та смислове навантаження, виконуючи таким чином, не лише побутову функцію, але й духовну. Не зважаючи на те, що у другій половині ХХ ст., а особливо у ХХІ столітті використання атрибутів зменшилося, що пов’язано з занепаданням традицій, спрощенням обрядодій, ткацькі вироби не втратили свого місця та значення у сімейній обрядовості. Це свідчить про важливість їх функцій.

На території Буджака компактно проживають представники різних етносів. Між ними постійно відбувалося взаємозапозичення, що призвело до певної подібності не тільки у зовнішньому вигляді і технологіях виготовлення ткацьких виробів, але й у використанні їх у сімейній обрядовості.

Варто відзначити, що у даному регіоні сімейна обрядовість вивчена частково. Весільну обрядовість ґрунтовно вивчали Кушнір В. Г. та Петрова Н. О., результати досліджень були ви-

світлені у монографії «Традиційна весільна обрядовість українців Одещини» у якій приділено увагу весільним атрибутам, у тому числі ткацьким виробам (рушники, хустки тощо). Петрова Н. О., досліджувала також весілля інших етносів Буджака (молдовани, болгари, росіяни-липовани) і атрибути, такі як ткацькі вироби.

Поховальною обрядовістю на території Буджака займалася Стоянова Г. М. Дослідниця порівнює похоронні звичаї слов'янського населення регіону (українці, росіяни, болгари), атрибутику та їх семантику.

В цілому ж родильна обрядовість населення Буджака залишається малодослідженою з різних причин. Тому, завданням даної статті є розгляд використання ткацьких виробів у сімейній обрядовості населення Буджака із залученням виявлених нами матеріалів у регіоні.

У родильній обрядовості у наш час використовується лише крижма, яка може бути як відрізом тканини так і рушником (зараз фабричним). У крижму замотували дитину після хрещення, її зберігали на протязі подальшого життя людини та використовували у магічних обрядодіях, спрямованих на захист та прикликання щасливої долі власника. У болгар крижма була відрізом тканини і мала назву – міро. З міра мати повинна була щось пошти дитині [5, с. 404].

У молдован Буджака збереглося багато вірувань, пов'язаних з використанням крижми: нею малюють хрест на першій купелі після хрещення, щоб прикликати здоров'я, за повір'ям, прийшовши додому після хрестин з дитини потрібно було якомога швидше зняти крижму, щоб швидше одружилася [9, с. 30-31]. Також у молдован існував звичай після приходу з церкви на поріг стелити рушник, щоб у матері було вдосталь молока [9, с. 30-31]. За допомогою рушника намагалися убезпечити жінку від можливих впливів «злих сил», адже поріг, як відомо – місце, де за уявленням межа між світами тонка, і тому під поріг часто наводили порчу. Не дарма вагітним жінкам заборонялося ставати на поріг.

Особливо яскраво функції рушника розкривають весільні обрядодії. Його використовували при санкціонуючих обрядах весілля – перев'язували старостів під час обряду «рушники»

[3, с. 208], сватання, заручин. Перев'язували сватів і під час «договору» [3, с. 93]. Дівчина, у разі відмови від весілля, могла забрати рушник, і таким чином розірвати попередню угоду про шлюб [3, с. 208]. Старости перед виконанням обрядодій витерали руки і перев'язали один одного [3, с. 130-133]. Перев'язували рушниками нанашку і свашок перед початком обряду «солодке» [3, с. 167].

Хліб накривали рушником – «щоб хліб не був «голим», а родина бідною» [3, с. 91], під час приготування тіста для короваю руки коровайниць також зв'язували рушником – «щоб молоді були завжди разом» [3, с. 97]. Щоб подружки молодої швидше ви-йшли заміж, вона мала підбором тягти за собою рушник, на якому молоді стояли під час вінчання [3, с. 125].

Згадують рушники і у весільних обрядових текстах:

*Вийди, матінко, з калачем,
Звінчана твоя дочка з паничем.
Як не з паничем, то з мужиком,
Зв'язані білі ручки рушником.*

*Миє староста ручки,
Поглядає на кілочки,
Чи не висять рушничочки
Нашої паняночки.*

Після вінчання батьки зустрічали молодих на порозі з іконою, хлібом і сіллю на вишитому рушникові і, накинувши на них рушник, заводили в хату [3, с. 128].

У гагаузів Буджака рушник, з незначними відмінностями, виконував майже ті ж самі функції, що й в українців. Рушники обов'язково входили до приданого нареченої (чііз). Він був одним з компонентів вбрання нареченої.

Рушники входили у босчалик – «плату» батьків нареченої родині нареченого. Ним перев'язували чоловіків під час заручин, родичів нареченого під час обряду «еміш» («года», «чотра»), а під час виконання обрядодій «долужак» присутніх гостей в обмін

на символічне куштування хліба та солі та піднесення дарів молодят [2, с. 382].

Рушник входив до самої «годи»¹. Году – це підніс з калачем у згортку, під двома довгими вишитими рушниками з шовку. На рушники клали чотири хустки, сорочку нареченого, а також дві маленькі хустинки з орнаментованими краями (іноді з вишитими іменами молодої пари). Зверху червоними нитками пришивали червону троянду, а до одного з кінців годи пришивали кушак (чоловічий червоний пояс) [2, с. 382].

Головний атрибут гагаузького весілля – байрак – виготовляли із шовкового рушника, пришитого червоними нитками до посоху, увінчаного яблуком та гілочками м'яти.

Використовували рушник (пешкір) у весільних обрядодіях і болгари. З рушником та іконою виводили наречену з батьківської хати. Пешкірами перев'язували родичів нареченої та нареченого, руки молодим, символізуючи цим поєднання двох родин. Батьки нареченого дарували усім присутнім гостям рушник (хустку, тепер, здебільшого, відріз матерії) [4].

Молдовани під час весілля рушником перев'язували родичів, гостей, дружок, ворнічеїв [8]. За повір'ям у молдован, якщо перев'язують двома рушниками, то спочатку праве плече, для благополуччя. Якщо ж починали з лівого то, вважалося, до смерті [9, с. 33].

У поховальних обрядах українців, як найбільш консервативних у сімейній обрядовості, ткацькі вироби використовували під час руху до цвинтаря. Похоронна процесія зупинялася на перехрестях (як місцях, де грань між людським світом та потойбіччям тонкою) і господиня (жінка або близька родичка померлого) стелила доріжку, на котру клали калач (у деяких випадках разом з хустинкою [7, с. 634]). В іншому варіанті зупинки на перехресті труну клали на доріжку і священик виконував відправлення над покійником [6, с. 147]. У Буджаку даний звичай притаманний не лише українцям. Ткацький виріб під труну стелять також болгари, молдовани, гагаузи. Хоча у гагаузів використовували не доріжку, а рушник. На зупинках похоронної процесії (біля двору, мостів,

¹ «годою» називали ще й весільний атрибут

на перехресті, при вході до цвинтаря) перед покійником стелили рушник і домовину переносили над рушником [1].

У болгар також стелили на перехрестях рушник (іноді хустку), на який рідні померлого кидали гроші [6, с. 147]. У болгар для похорону готували спеціальні рушники з білих ниток та без орнаменту, що носили назву «рута»[4].

У албанців, під час зупинок похоронної процесії під домовину також стелять рушник. Молдовани застеляли поріг хати перед труною килимом і віддавали його бідняку. Під час подальшого руху процесії стелили «мости» (подурь) з рушників або полотна на які клали калач, свічку та сірники.

Звичай стелити на перехресті ткацький виріб (рушник, доріжку і т. п.) через яке проходила похоронна процесія, має декілька тлумачень. Він міг символізувати собою перешкоду, котру потрібно подолати покійнику на шляху до потойбічного світу [6, с. 147]. Або ж рушник (ткана матерія) виступає своєрідним мостом, який дозволяє покійнику пройти потенційно небезпечні ділянки шляху до цвинтаря, які могли б завадити його душі потрапити на той світ. Перехрестя тлумачиться, як місце, що має прямий зв'язок зі світом духів. Можливо, стелячи на перехрестях такі «мости», родичі турбувалися, що б душа покійного не заблукала, і не стала небезпечною для живих. Можна припустити, також, що у такий спосіб, дух не міг повернутися назад, тобто пройти шлях від цвинтаря до минулого мешкання без таких містків, що, знову ж таки, слугувало захистом від різних зложних мерців і т.п.

Зауважимо, що на рушник завжди щось кладеться. Пояснень декілька. За традицією, хліб, хустинка, рушник – необхідні компоненти провідів члена сім'ї у дорогу. Як відомо – покладене на доріжку – символічна жертва, за перетин перешкоди на шляху до світу померлих, за душу покійника, за усіх живих у громаді, щоб у потойбіччя не відправився ще один її член. На користь останнього свідчить те, що всі речі на доріжці роздавалися комусь із громади.

Ткацький виріб специфічно орнаментувався, тому виконував функцію оберегу живого світу, тобто духи не могли потрапити по ньому до людської реальності та нашкодити живим.

В цілому ж, ткацький виріб сам по собі був оберегом. У багатьох практиках, направлених на охорону певної території (житло,

ліжко дитини і т.п.), використовується формула, згідно якої нечисть, або людина, що хоче скоїти лихо, повинна спочатку повністю очистити простір від певних речей. Наприклад, повизбирувати макові зернятка, повитягувати цвяшки і т.п. Можливо, охоронну функцію ткацького виробу можна тлумачити за такою ж аналогією, розглядаючи його не цільним, а хитрим переплетінням ниток, які потойбічна сила повинна спочатку прибрати (розплутати), а вже потім мати доступ до людей.

Ткацький виріб слугував індикатором горя у домі. Про померлу людину сповіщали пов'язаним, біля дверей рушником чи хусткою (українці, молдовани) [7, с. 633]. У албанців на дерево у дворі покійного пов'язують рушник з грошима, який знімають на 40-й день по смерті.

На певний час закривали дзеркало в хаті покійника рушником, відрізом тканини, хусткою, переважно чорною або білою, без жодної орнаменталії.

Померлу людину накривали тканиною на декілька години перед тим, як обмити та одягнути [7, с. 633]. Метою цього може бути або ж просто небажання бачити трансформації тіла під час вистигання, не бажання відпустити його душу у вільний політ, та боязнь того, що покійник може стати заложним, або ж це є певним захистом від покійника.

Ткацькі вироби використовувалися у якості дарів: тим, хто обмивав померлого, людям, що прийшли на похорон. Гагаузька родина заготовляла на похорони 30-50 рушників і кожний присутній на поминках обов'язково отримував рушник. За болгарським звичаєм під час прощання з померлим старша жінка у родині перев'язувала усіх присутніх хусткою, рушником або ж сорочкою [5, с. 405].

Перев'язували рушником хрест який встановлювали на могилі, ноші на яких несли домовину. Болгари клали рушник до домовини з покійним.

Ткацькі вироби у сімейній обрядовості представлені, в основному, рушниками, що виконують різні функції, в залежності від способу та місця використання. У поховальній обрядовості рушник відіграє оберегову (як оберіг покійного, так і оберіг від

нього ж), інформативну (сповіщення про померлого) функції, використовується, як своєрідна жертва. У весільній обрядовості рушник використовують як символ єднання, оберіг, запоруку щастя та добробуту, ним узаконюють шлюб.

Ткацькі вироби у населення Буджака не втратили свого значення й понині.

Список використаної літератури та джерел

1. Борлак Ганна Савічна, 1946 р.н., с. Дмитрівка, Болградський район, Одеська область
2. Губогло М. Н. Гагаузы / М. Н. Губогло, Е. Н. Квилинкова [та ін.] / Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклохо-Маклая РАН; Ин-т культурного наследия АН Молдовы. – М.: Наука, 2011. – 615 с.
3. Кушнір В. Г. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини / В. Г. Кушнір, Н. О. Петрова. – Одеса: Гермес, 2008. – 256 с.
4. Ніколова Христина Василівна, 1959 р.н., с. Криничне, Болградський район, Одеська область.
5. Стоянова Г. Н. К вопросу о консервации традиции в полиэтнической среде: на материалах родильной и похоронной обрядовой практики болгар Южной Бессарабии / Г. Н. Стоянова // Человек в истории и культуре. Выпуск 2. Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора Владимира Никифоровича Станко – Одесса: СМІЛ, 2012. – С. 402-406.
6. Стоянова Г. Н. Тема дороги в похоронном ритуале (на материалах славянского населения Южной Бессарабии) / Г. Н. Стоянова // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 96. Вип. 83. Історичні науки. – Миколаїв, Venezia: Вид-во ДГУ ім. Петра Могили, Ca'Foskari, 2008. – С. 146-148.
7. Стоянова Г. Н. Украинцы / Г. Н. Стоянова // Буджак:

- историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины. Книга для чтения – Одесса: PostScriptUm – СМІЛ, 2014. - С.603-637
8. Чеботару Борис Євгенович, 1961 р.н., с. Глибоке, Татарбунарський район, Одеська область.
 9. Ciocanu Maria Ștergare moldovenești: (sf. sec. XIX-înc. sec. XX) / Maria Ciocanu. - Chișinău: Lyceum, 2003. – С. 30 - 31.

Anastasiia Streltsova

WEAVING PRODUCTS IN THE FAMILY RITES OF THE POPULATION OF BUDJAK

The article considers the use of weaving products (first of all towels) in the family rituals of Budjak population. Compares their use with Ukrainians, Moldovans, Gagauzians and Bulgarians of the Budjak. The text highlights the function of weaving products and their semantics.

Weaving wares are an inalienable attribute of material culture of people. They being in all important peoples life cycle ceremonies. As attributes, they carry the sacral and semanti cloading, executing thus, not only domestic function but also spiritual. In the second half of XX of century, but especially in XXI century, the use of attributes diminished, it's related to the decline of traditions, simplification of ceremonies, but weaving wares did not lose the place and value in a domestic rite. It testifies to importance their function.

On territory of Budjak the representatives of different ethnos live compact. Between them constantly took place borrowing, that resulted in certain similarity not only in original appearance and technologies of making of weaving wares, but also in the use of them in a domestic rite.

It would be wise to mention here that in this region a family rite are studied partly.

Considering the use of weaving wares in the family rite of population of Budjak can make conclusion, that these attributes did not lose the value at now.

Unfortunately, in a maternity rite they meet rarely enough, that it's constrained, foremost with the decline of her as such. But, awedding and funeral rite sets to us the bright patterns of not only the use of weaving wares, but also presence and understanding it symbolic of people. This understanding is envisaged, foremost, in the signs constrained with the use of (or not by the use) towels. Certainly, a theme needs a further and more solid study with bringing in of bigger number of the field materials, and also from bringing in of materials of different regions in example quality

To conclude I want to say, that weaving wares in a family rite are presented, mainly, by towels that execute different functions depending on a method and place of the use. In the funeral rite towel have a protect function (it use like guard for deceased and like guarded from him), informing function (notification people about the death), used, a san original offering. In a wedding rite a, to welisusedasa symbol of unity, guarded, symbol of happiness and welfare, marriage is legitimated of hem. Weaving wares are used by the population of Budjak with in significant differences. It is related with cultural interference during a long residence on one territory and with that weaving wares perform the universal function, they did not lose the value until now.

Key word: Budjak, Ukrainian, Moldavian, Gagauzian, Bulgarians, towels, weaving.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ (REFERENCES)

Ciocanu, M., 2003 Ștergare moldovenești: (sf. sec. XIX-înc. sec. XX). Chișinău: Lyceum.

In-t jetnologii i antropologii im. N. N. Miklyho-Maklaja RAN [Institute of Ethnology and Anthropology. N. N. Miklykho-Maclay RAS]; *In-t kul'turnogo nasledija AN Moldovy* [Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova], 2011 *Gagauzy* [Gagauz]. Moskva: Nauka.

Kushnir, V., Petrova, N., 2008 *Tradytsiyna vesil'na obryadovist' ukrayintsiv Odeshchyny* [Traditional wedding ceremony Ukrainians of the Odessa region]. Odesa: Hermes.

Stojanova, G., 2008 *Tema dorogi v pohoronnom rituale (na materialah slavyanskogo naselenija Juzhnoj Bessarabii)* [The theme of the road in the funeral rituals (on the materials of the Slavic population of Southern Bessarabia)]. *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyy zhurnal. Istorychni nauky* [Scientific works: Scientific-methodical journal. Historical Sciences], T. 96. Vyp. 83, s. 146-148.

Stojanova, G., 2012 *K voprosu o konservacii tradicii v polijetnicheskoy srede: na materialah rodil'noj i pohoronnoj obrjadovoj praktiki bolgar Juzhnoj Bessarabii* [On the issue of the preservation of tradition in a multiethnic environment: on the materials of maternity and funeral ritual practice of the Bulgarians of Southern Bessarabia]. *Chelovek v istorii i kul'ture* [Man in history and culture], Vypusk 2, s. 402-406.

Stojanova, G., 2014 *Ukraincy V* [Ukrainians In]: A.I. Kisce, A. A. Prigarin, V.N. Stanko, red. *Budzhak: istoriko-jetnograficheskie ocherki narodov jugo-zapadnyh rajonov Odesshhiny* [Budzhak: historical and ethnographic essays of the peoples of the south-western regions of Odessa]. Odessa: SMIL, s. 603-636